

METAKOGNITIV MONITORING: TUSHUNCHALAR TAHLILI VA MUAMMONI O'RGANILGANLIGI.

Xalikova Zaxro Mirshadmanovna, Xalqaro Nordik universiteti Pedagogika
kafedrası katta o'qituvchisi

ANOTATSIYA

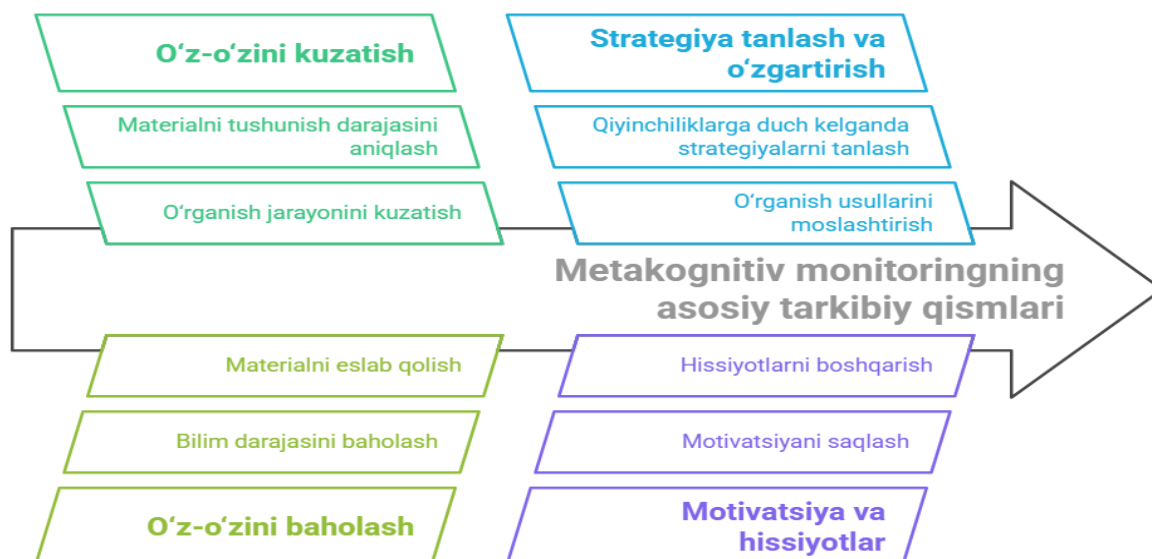
Ushbumaqolada metakognitiv monitoring tushunchasi tahlil qilingan. Metakognitiv monitoringning asosiy tarkibiy qismlari va uning ta'limdagi ahamiyati yoritib berilgan. Metakognitiv monitoring bo'yicha izlanishlar olib borgan olimlar, ularning asarlari, tadqiqotlarining qisqacha mazmuni haqida fikr yuritilgan. Metakognitiv monitoringning afzalliklari va kamchiliklari tahlil qilingan.

Kalit so'zi: metakognitiv monitoring, metakognitiv monitoringning asosiy tarkibiy qismlari, metakognitiv monitoringning ta'limdagi ahamiyati, metakognitiv monitoringning afzalliklari va kamchiliklari.

Metakognitiv monitoring (yoki **metakognitiv kuzatuv**) — bu o'rganish jarayonida o'z bilimlarimizni, fikrlashimizni va o'rganish usullarimizni boshqarish va kuzatish qobiliyatidir. Metakognitivlik — bu o'quvchining o'z o'rganish o'rganish jarayonini, fikrlash tarzimizni, qaysi strategiyalar samarali ekanligini va qanday to'siqlarni bartaraf etish kerakligini anglashdir. Metakognitiv monitoring esa bu jarayonning aktiv va doimiy kuzatuvi orqali o'zgarishlar kiritish, o'rganish samaradorligini oshirishni maqsad qilgan yondashuvdir.

1-rasm

Metakognitiv monitoringning asosiy tarkibiy qismlari

Metakognitiv monitoringning ta'limdagi ahamiyati. Metakognitiv monitoring o'quvchiga o'zining o'rganish jarayonini boshqarishga yordam beradi, chunki:

- O'quvchilar o'zlarini tanib, o'z strategiyalarini optimallashtira olishadi.
- O'quvchilarga mustaqil va samarali o'rganish imkoniyatini beradi, chunki ular o'rganish jarayonida nimaning samarali, nimaning esa samarali emasligini tushunishadi.
- O'quvchilar o'z vaqtlarini va resurslarini yaxshiroq boshqarishadi, chunki ular o'rganishdagi qiyinchiliklarga tezda javob bera olishadi.

Metakognitiv monitoring nafaqat o'quvchilar uchun, balki o'qituvchilar uchun ham muhimdir. O'qituvchilar o'quvchilarning metakognitiv ko'nikmalarini rivojlantirish orqali ularning o'rganish samaradorligini oshirishlari mumkin.

Metakognitiv monitoring o'rganish jarayonining samaradorligini oshirish uchun zarur bo'lgan o'rganish strategiyalarini kuzatish va o'zgartirish, o'quvchilarni o'z bilimlarini anglash va samarali usullarni tanlashga o'rgatadi. Bu nafaqat aniq bilimlarni o'zlashtirishda, balki umumiy kognitiv va ijodiy rivojlanishda ham muhim rol o'ynaydi.

Metakognitiv monitoringning afzalliklari va kamchiliklari

Metakognitiv monitoringning afzalliklari	Metakognitiv monitoringning kamchiliklari
Oʻz-oʻzini anglash va boshqarish. Metakognitiv monitoring oʻquvchilarga oʻz oʻrganish jarayonini tushunishga va boshqarishga imkon beradi. Oʻquvchilar oʻz bilimlarini, kuchli va zaif tomonlarini anglaydi, bu esa oʻrganish samaradorligini oshiradi	Vaqt va resurslarni talab qiladi. Metakognitiv monitoring oʻquvchilarni oʻz oʻrganish jarayonlarini kuzatishga va baholashga majbur qiladi, bu esa vaqt va qoʻshimcha resurslarni talab qiladi. Oʻquvchilarga bu jarayonni muntazam ravishda amalga oshirish uchun qoʻshimcha eʼtibor va vaqt sarflash kerak boʻladi
Samarali oʻrganish strategiyalarini tanlash. Oʻquvchilar oʻz oʻrganish jarayonini kuzatib borish orqali samarali strategiyalarni tanlashni oʻrganadilar. Ular qaysi usullar ularning oʻrganishiga yordam berishini aniqlashadi, natijada oʻrganish jarayonida vaqtni samarali boshqaradilar	Oʻquvchilar uchun murakkablik. Baʼzi oʻquvchilar metakognitiv monitoringni amalga oshirishda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. Ayniqsa, yangi oʻquvchilarga bu jarayonni toʻgʻri amalga oshirishni oʻrgatish qiyin boʻlishi mumkin. Oʻquvchilar oʻz fikrlash jarayonlarini tahlil qilishda yoki oʻz-oʻzini nazorat qilishda qiynalishlari mumkin
Muammolarni hal qilish qobiliyatini oshiradi. Oʻquvchilar oʻz oʻrganish jarayonida yuzaga kelgan qiyinchiliklarni aniqlay olishadi va kerakli oʻzgarishlarni kiritadilar. Bu oʻquvchilarning muammolarni hal qilish va innovativ fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi	Oʻqituvchi qoʻllab-quvvatlashining zarurligi. Metakognitiv monitoringni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun oʻquvchilar oʻqituvchidan doimiy yoʻl-yoʻriq va qoʻllab-quvvatlash olishlari zarur. Oʻqituvchining yordamida oʻquvchilar oʻz metakognitiv koʻnikmalarini rivojlantirishlari mumkin, aks holda jarayon samarali boʻlmasligi mumkin
Mustaqil oʻrganishni qoʻllab-quvvatlaydi. Metakognitiv monitoring oʻquvchilarga mustaqil oʻrganishga yordam beradi, chunki ular oʻz oʻrganish jarayonini yaxshilash uchun strategiyalarni oʻzlari aniqlashadi. Bu esa oʻquvchilarning mustaqil taʼlim olishiga katta yordam beradi	Yuqori darajadagi oʻrganish qobiliyatini talab qiladi. Metakognitiv monitoringni muvaffaqiyatli qoʻllash uchun oʻquvchilardan yuqori darajadagi fikrlash va tahlil qilish qobiliyatini talab qiladi. Bu, ayniqsa, boshlangʻich taʼlimdagi oʻquvchilar uchun qiyin boʻlishi mumkin. Oʻquvchilarni bu jarayonga joriy etish uchun koʻp vaqt va harakat talab qilinadi
Oʻquvchilarning oʻzgarishga moyilligini oshiradi. Oʻquvchilar oʻzlarini va oʻrganish jarayonini doimiy ravishda kuzatib borish orqali oʻzgarishlarga moslashish va yangi strategiyalarni qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradilar. Bu ularga oʻrganishdagi muvaffaqiyatsizliklar va toʻsiqlarga chidamli boʻlishni oʻrgatadi	Mavjud bilimlarning cheklanishi. Oʻquvchilar faqat oʻz oʻrganish jarayonlarini tahlil qilishni oʻrganganlarida samarali metakognitiv monitoringni amalga oshirishlari mumkin. Baʼzan oʻquvchilarning bilimlari etarli darajada boʻlmasligi yoki ular toʻgʻri tahlil qilish usullarini bilmasligi mumkin
Oʻquvchilarni oʻz bilimlari haqida xabardor qiladi. Oʻquvchilar oʻz bilimlarining qanchalik chuqurligini, qaysi sohalarida yetishmovchiliklarni sezishadi va oʻz oʻrganishlariga koʻproq diqqat qilishadi.	Barcha oʻquvchilarda bir xil darajada samarali boʻlmasligi. Metakognitiv monitoring baʼzi oʻquvchilar uchun samarali boʻlishi mumkin, ammo boshqalari uchun bu jarayon samarali boʻlmasligi mumkin. Har bir oʻquvchi oʻzining metakognitiv

Bu esa bilimlarni yanada chuqurroq o'zlashtirishga olib keladi	ko'nikmalarini turlicha rivojlantiradi, bu esa monitoring jarayonining samaradorligini o'zgarishiga olib kelishi mumkin
--	---

Metakognitiv monitoring bo'yichada bir qancha olimlar tadqiqotlar olib borgan va ta'lim jarayonida uning ahamiyatini tushuntirib bergan. Ularning ayrimlari haqida ma'lumot beramiz:

John Hurley Flavell metakognitivlik yo'nalishining asoschilaridan biri hisoblanadi. U metakognitivlikni "kognitiv faoliyatlar va jarayonlarni boshqarish va nazorat qilish haqida bilish" deb ta'riflagan. Flavell metakognitiv monitoringni birinchi bo'lib ta'riflagan olimlardan biridir. Uning izlanishlari metakognitivlikning boshqaruv va nazorat qilish funksiyalarini o'rganishga qaratilgan va bu kontsepsiyani ta'limga tatbiq qilishda asosiy poydevor bo'lib xizmat qilgan. [4, 79–80-b.].

Ann Lesley Brown metakognitsiyaning ta'limdagi o'rni va uning o'rganish jarayonidagi samaradorligini o'rganishga katta hissa qo'shgan. U metakognitsiyaning o'quvchilarning o'rganish jarayonini boshqarish va nazorat qilishda qanday yordam berishi mumkinligini aniqlagan. Brown metakognitsiyani o'rganishda o'quvchilarga o'z bilimlarini anglash va ularga mos strategiyalarni tanlashda yordam beradigan jarayon sifatida ko'rgan. [1, 687–706-b.].

John Hurley Flavell, Ann Lesley Brown va Campione metakognitsiyaning ta'limdagi ahamiyatini yanada kengroq tadqiq qilishdi. Ular metakognitiv monitoringni o'quvchilarning o'rganish jarayonida o'z bilimlarini tahlil qilish, baholash va yangilash jarayoni sifatida qarashgan. Ularning ishlarida o'quvchilarni metakognitiv strategiyalarni o'rgatish va ularni samarali qo'llashga undashning muhimligi ta'kidlangan. [5, 43-47-b.].

Michelene T.H. Chi metakognitsiyaning o'rganish va bilimni o'zlashtirishdagi rolini o'rgangan olimlardan biridir. U metakognitiv monitoringni o'quvchilarning o'z o'rganish jarayonini nazorat qilish va uni optimallashtirishdagi asosiy vosita sifatida ko'rgan. Chi, shuningdek, o'quvchilarga qanday qilib o'z o'rganish jarayonlarini to'g'ri nazorat qilish va ularning metakognitiv

ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam berish lozimligini tahlil qilgan. [2, 179–200-b.].

Robert Sternberg metakognitsiyaning ta'limdagi ahamiyatini hamda uning kognitiv jarayonlar bilan qanday bog'liqligini o'rganib, metakognitiv monitoringning o'quvchilarni samarali o'qitishdagi rolini o'rgangan. Sternberg metakognitsiyaning ko'plab turli ko'rinishlari va ularning ta'limda qanday ishlashini aniqlagan. [6, 49–55-b.].

Jannelle M. Coates & Tim L. Rock metakognitiv monitoringni o'rganishda yanada amaliy yondashuvlarni ishlab chiqqan. Ular o'quvchilarga o'z o'rganish jarayonlarini qanday boshqarish va nazorat qilish haqida amaliy tavsiyalar berishgan. Ularning ishlari o'quvchilarning metakognitiv ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. [3, 115–125-b.].

Metakognitiv monitoring va metakognitsiya bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar ta'lim jarayonini yanada samarali qilish uchun o'quvchilarga o'z o'rganish jarayonini boshqarishga yordam berishga qaratilgan. John Flavell, Ann Brown, Michelene Chi, Robert Sternberg kabi olimlar bu sohada asosiy yutuqlarga erishgan. Ularning tadqiqotlari metakognitsiyaning ta'limdagi o'rni va uning ta'lim samaradorligini oshirishdagi ahamiyatini tushunishga yordam berdi.

Metakognitiv monitoring o'rganish jarayonida katta afzalliklarga ega, chunki u o'quvchilarga o'z bilimlarini va fikrlash jarayonlarini boshqarish imkoniyatini beradi. Bu orqali o'quvchilar o'z bilimlarini chuqurroq o'zlashtiradi, samarali strategiyalarni tanlashni o'rganadi va mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Biroq, metakognitiv monitoringni amalga oshirish vaqt va resurslarni talab qilishi, ba'zi o'quvchilarga murakkab bo'lishi va o'qituvchi yordamiga muhtoj bo'lishi mumkin. Shuning uchun bu metodni muvaffaqiyatli qo'llash uchun doimiy yo'l-yo'riq, qo'llab-quvvatlash va o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashish zarur.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Brown, A. L. (1980). "Metacognitive development and reading." *Child Development*, 51(3), 687–706.
2. Chi, M. T. H. (2000). "Self-explanation: Toward a theory of an active learner." *Theoretical Issues in Ergonomics Science*, 1(2), 179–200.
3. Coates, J. M., & Rock, T. L. (2010). "Metacognitive strategies for improving academic achievement." *The Journal of Educational Research*, 103(2), 115-125.
4. Flavell, J. H. (1976). "Metacognitive aspects of problem solving." In L. B. Resnick (Ed.), *The nature of intelligence*. Hillsdale, NJ: Erlbaum. 79-80.
5. Flavell, J. H., Brown, A. L., & Campione, J. C. (1983). *Teaching and learning in the classroom*. Prentice-Hall. 43-47.
6. Sternberg, R. J. (2001). *The concept of intelligence and its role in the educational process*. *Educational Psychologist*, 36(1), 49-55.